

Э.А. Абланова*

Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві
Ақтау қ., 130000, Қазақстан Республикасы
*e-mail: eltaablan@mail.ru

РЕВОЛЮЦИОННО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ МАҢҒЫСТАУ ТЕРРИТОРИЯСЫН КЕҢЕСТЕНДІРУДЕГІ АЛҒАШҚЫ САЯСИ БИЛІК ҰЙЫМЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа.

Мақалада Маңғыстау өңіріндегі Кеңес өкіметінің саяси билік ұйымы Маңғышлақ ревкомының қызметі, түбектің саяси-экономикалық дамуындағы жүргізген жұмысы қарастырылады. Түркістан Автономиялы Кеңестік Социалистік республикасы құрамында, Закаспий облысына қараған Маңғышлақ революциялық комитетінің өлкенің Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасының құрамына өтіп, Адай революциялық комитетіне ауысқанға дейін қызмет жасаған өтпелі бірнеше ай ішіндегі қызметі Маңғыстау облыстық архив деректері негізінде талданады. Маңғыстау аймағында Кеңес өкіметі бірден орнаған жоқ. Азамат соғысы кезеңіндегі түбектегі жағдай тұрақты болмай, Закаспий контрреволюциялық Уақытша үкіметі өз позициясын нығайтуға тырысып, Ашхабад өкіметінің нұсқауымен ақ гвардияшылар армиясына ерікті адамдарды тартып, халық арасында дүрбелең туғызды.

Уақыт өте келе Маңғыстау біртіндеп Деникин, Толстов және басқалардың әскерлерін жабдықтау базасына айналды. 1919 жылдың аяғында генерал Толстов үшін аймақтың стратегиялық маңызы едәуір өсті. Оның жеңіліске ұшыраған Армиясының әскерінің қалғаны Маңғыстаудан пана тапты. Уездің азық түлік басқармасы ақ гвардияшыларды асырап, жабдықтау органына айналды. Қызыл Армияның жауынгерлік операция нәтижесінде миноносцес «Карл Либкнехт» бастаған кеңес флотилиясы Форт-Александровскіні басып алып, билік орнатты. Маңғыстауда Каспий флотилиясы орнатқан Атқару комитеті екі ай ғана билікте болып, оның орнына келген Маңғышлақ ревкомының атқарған жұмысына қатысты деректер жиынтығы сол кезеңдегі өлкенің жағдайын суреттеп, баяндауға негіз болды.

Маңғышлақ революциялық комитеті өзінің Кеңестік билік жұмысын Форт-Александр қаласынан әрі жүргізе алмады, бірақ ақ гвардияшылардан кейін қирап, қаңырап қалған қаланы қалпына келтіруге біраз талпынды. Мақала мақсаты түбекте жартылай көшпелі өмір сүру әдісімен күн көрген Маңғыстау қазақтары арасында ревком билігі толық орнамағанымен, елге тұрақтылық пен бейбітшілікті әкеліп, шалғайдағы халыққа кеңестік жүйені орнатып, коммунистік саяси билікті жүргізген алғашқы саяси ұйым ретінде тарихта қалғанын ашып көрсету.

Негізгі сөздер: Адай, Маңғыстау, Маңғышлақ революциялық комитеті, Форт-Александровск, Кеңес өкіметі, көшпенділер.

Кіріспе.

1917 жылы 27 ақпанда Ресей империясында патша үкіметі құлап, елде буржуазиялық-демократиялық республика орнатқан төңкерістен кейінгі саяси тұрақсыздық кезең Маңғыстау даласында да орнады. Ақпан төңкерісінен соң Форт Александровск қаласында Атқару комитеті құрылды. Оның құрамына патша өкіметінің бұрынғы чиновниктері мен жағдайы жақсы дәулетті танымал адамдар кірді. Полицейлік басқарма құрылып, оның басшысы болып бұрынғы патша чиновнигі Оспан Көбеев тағайындалды. Атқару комитет шын мәнінде резиденциясы Красноводскіде орналасқан Закаспий әскери губернаторлығына қарады [1].

1917 жылы 3 қарашада Форт Александр қаласындағы әскери рота комитетінің төрағасы Кабазскийдің Ташкенттегі Түркістан Халық Комиссарлар Кеңесіне жіберген жедел хатында «осы сәтте Форт қаласында билік Уақытша үкіметтің комиссары қолында. Жұмысшы, шаруа және солдаттар Кеңесін ұйымдастыру қажеттілігі туындады» [2].

Кеңес өкіметі Маңғыстауда 1917 жылы 22 қарашада орнады. Форт Александровскіде жұмысшы, шаруа және солдат депутаттарының кеңесі құрылды. Солдаттардан, орыс, қазақ жұмысшылары мен шаруалардан, почта-телеграф қызметкерлерінен, зиялы қауымнан 19 адам кеңес мүшесі болды. Уездік Кеңес төрағасы Г.А.Атанасов, хатшысы Ж.Маймаков. Кеңестің азық-түлік бөлімін П.М.Шпанов-Егоров, денсаулық бөлімін Кириллов, әскери бөлімін С.Богданов басқарды.

1918 жылғы 29 қаңтардағы Уездік Кеңес мәжілісінде Халық Комиссарлар Кеңесінің 294-қатынасына сәйкес жер, су, теңіз жағасы байлығын халық меншігіне берсін деп қаулы қабылдады. Азық-түлік бөлімі қала мен ауылдағы сауда ісіне бақылау жасап, жеке меншік сауда нүктелеріндегі тұтыну заттарын, астық өнімдерін есепке алып, тұрақты бағалар қойды. Алыпсатарларға тыйым салды. Базарға сатылатын азық-түліктердің ең жоғары бағаларына шек белгіледі. Маңғыстаудан басқа қалаларға азық-түлік комитетінің рұқсатынсыз товар алып шығуға тыйым салды. Осындай шаралардың арқасында еңбекшілерді азық-түлікпен жабдықтау сұрағы шешілді [3].

1918 жылғы 5 наурыздағы Уездік Кеңес мәжілісінде Форт-Александровскідегі Кеңес өкіметін қорғайтын 100 адамнан тұратын қызыл әскер ротасы құрылды. Оның командирі И.Н. Бажакин болып тағайындалды [4].

1918 жылдың жазы халыққа зор ауыртпалық әкелді, қатал қыстан жүдеп шыққан елге оба ауруы мен ашаршылық қабат келді. Уездік депутаттар кеңесі түбектегі қиын жағдайды Ішкі істер Халық Комиссариатына хабарлап, Кавказ бен Еділ бойына, Ашхабадқа адамдар жіберді, қызыл ротаға киім, ақша алдыртты. Кавказда саяси жағдай тұрақсыздануына байланысты Маңғыстау уезіне астық, азық-түлік алу қиындады. Соған байланысты Москва, Ташкент, Красноводскіге адамдар жіберіп, мал еті мен жүніне астық айырбасталды.

Уездік депутаттар кеңесі денсаулық мәселесіне қатысты комиссия құрды. Николаевск станицасы мен Форт-Александровскіде қосымша лазарет-ауруханалар ашылды. Әскери лазарет пен жергілікті аурухана қызметкерлерінен тұратын санитарлық жасақ қырда отырған халыққа көмекке жіберілді. Александрбай, Жармыш, Тұщықұдық санитарлық пункттері халық арасындағы оба мен ашаршылыққа қарсы күресті.

Уездік депутаттар кеңесі патша өкіметі кезеңіндегі жеке меншік болған балық шаруашылығын қолына алды. Тұз өндірісіндегі жеке меншіктегі тұздан халыққа 5 мың пұт тұз таратылды. Ең ірі З.Дубскийдің балық өндірісінде балықшылар артелі құрылды [5].

1918 жылы жазда шет ел интервенциясы мен ішкі контрреволюция күштері бірігіп, Кеңес республикасына жан-жақтан шабуылдар бастады. Ашхабадты ағылшындар басып алды, Баку коммунасы құлады, Закаспий облысы жау қолында қалды. Гурьевте генерал В.С.Толстов ақгвардияшыларының үстемдігі орнады. Саяси жағдайдың шиеленісуі Маңғыстау уезіндегі депутаттар кеңесінің билігін әлсіретті.

1919 жылы 18 мамырда Форт-Александр қаласында алғашқы ағылшын кемелері пайда болды. Кеңес флотының кішігірім бөлігі бүкіл ағылшын эскадрильясының тосын шабуылына тойтарыс беруге мәжбүр болды. Астрахан-Каспий флотының қолбасшылығы Маңғыстауды уақытша қалдыру туралы шешім қабылдады. 22 мамырда ағылшын адмиралы Форт-Александровскке келді. Ағылшын адмиралының нұсқауы бойынша 26 мамырда жергілікті азаматтардың жалпы жиналысында Уақытша атқару комитеті сайланды, оған уезді басқару тапсырылды.

Кеңес Әскери-теңіз күштері кеткеннен кейін бір ай өткен соң, Маңғыстауға генерал Железнов бастаған Гурьев ақ казактары және онымен бірге полковник Динников басқарған әскери далалық сот келді [6].

Уақыт өте келе Маңғышлақ біртіндеп Деникин, Толстов және басқалардың әскерлерін жабдықтау базасына айналды. 1919 жылдың аяғында генерал Толстов үшін аймақтың стратегиялық маңызы едәуір өсті. Оның жеңіліске ұшыраған Армиясының әскерінің

қалғаны Маңғыстаудан пана тапты. Уездің азық түлік басқармасы ақ гвардияшыларды асырап, жабдықтау органына айналды. Қызыл Армияның жауынгерлік операция нәтижесінде миноносцес «Карл Либнехт» бастаған кеңес флотилиясы Форт-Александровскіні басып алып, билік орнатты.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Кеңес өкіметінің Маңғыстауда орнауына байланысты жаңа құрылған кеңес өкіметінің саяси билік ұйымы Маңғышлақ ревкомының қызметін анықтау мен зерттеу осы мәселеге қатысты жасалған бұрынғы зерттеулер және жаңадан анықталған құжаттар арқылы жүзеге асады. Өкімшілік тұрғыдан Түркістан Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасының Закаспий облысына кірген өлкенің Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасының құрамына өтіп, Адай революциялық комитетіне берілген кездегі бірнеше айлық қызметін Маңғыстау облыстық архивінің қорындағы деректері негізінде талдау жасалды. Маңғышлақ Ревкомы қызметін нақтылау үшін Атырау облыстық және Маңғыстау облыстық архивінен құжаттар қаралып, талдау әдісі қолданылды. Сонымен қатар Маңғыстау өңірінің XX ғасыр басындағы жағдайына шолу жасау үшін анықтамалықтар, Б.Жұмагулов, С.Тлепов еңбектеріндегі ақпараттар архив құжаттарымен қатар салыстырмалы түрде қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Кеңес өкіметінің Маңғыстау өңіріндегі билікті тұрақты қолына алып, белсенді саясатын жүргізуі 1920 жылдан басталды. Маңғыстаудағы Кеңес билігі революциялық комитет қолында шоғырланды.

Революциялық комитет (ревком) – Кеңес өкіметінің 1918-20 жж. Азамат соғысы және шетел соғыс интервенциясы кезіндегі уақытша төтенше ұйымы. Ақ гвардияшылар мен интервенциядан азат етілген аудандарда революциялық тәртіп орнату, өкіметтің конституциялық органы - Кеңестерді ұйымдастыру үшін, ревкомдар – 1918 жылдың аяғында, негізінен 1919 жылы құрылды. Ревкомдар бүкіл өкімет билігін өз қолдарына жинақтады.

БОАК-нің 1919 жылғы 24 қазандағы «Революциялық комитеттер туралы» ережесінде ревкомның үш түрін құру белгіленді: 1) жаудан азат етілген жерлердегі ревком; 2) майдан өңіріндегі ревком; 3) тылдағы революциялық комитет, алғаш рет армия тұрған территорияда рев. әскери кеңес құрамында жергілікті өкімет ұйымдары қатысқан ревкомдар құрылды, олар армияның рев.әскери кеңесіне және Кеңес өкіметінің орталық ұйымы органдарына бағынды [7].

РКФСР ХКК-нің «Қырғыз өлкесін басқару жөніндегі уақытша әскери-революциялық комитет туралы» қаулысы бойынша 1919 жылы 10 шілдеде – Қазақ революциялық комитеті, Қазревком құрылды [8].

Азамат соғысының соңғы кезеңінде, елдің басым бөлігі ақтардан азат етілген соң, 1920 жылы 2 қаңтарда Қорғаныс Кеңесі губерниялық және уездік ревкомдарды тарату жөнінде қаулы шығарды, олар тек ерекше қажет болған жерлерде ғана сақталды [7. – 449].

Сондай революциялық комитет ерекше сақталып қалған жер Маңғыстау болды. Маңғыстаудағы ревком жаудан азат етілген жерде құрылған революциялық комитет сипатында жұмыс жүргізді.

Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитеті мен Халық Комиссарлары Кеңесінің 1919 жылғы 10 шілдедегі № 354 қаулысына сәйкес: РСФСР құрамындағы Автономиялы Қырғыз (Қазақ) Социалистік Кеңестік Республикасының құрамына Закаспий облысының Маңғышлақ уезі және Красноводск уезінің 4 және 5 Адай болыстары кірді [9].

1920 жылы 12 маусым күні губерния құқығы негізінде Адай уезі құрылды. Қазақ АССР-і Орталық Атқару Комитетінің 1920 жылғы 25 қазандағы №5 қаулысына сәйкес Адай

уезіне Маңғышлақ уезінің территориясы мен Закаспий облысына қарасты Красноводск уезінің 4, 5 – Адай болыстары енді [10].

Азамат соғысынан үлкен шығынмен шыққан Кеңес өкіметі саяси тұрақтылық орнатпай жатып, өлке қазақтарының жеке меншік мал басына қатысты сұраныс жариялады.

1920 жылы 8 маусымда Форт-Александр қаласындағы «Каспфлот» ревкомы төрағасы Иванов кеңестік 11-ші Армияны азық-түлікпен қамтамасыз ету мақсатында Маңғыстау түбегіндегі болыс өкілдерімен кездесіп, жиналыс өткізді. Жиында 12 болыстан 10.000 қой жинау сұрағы талқыланды.

Кесте 1 – 1920 жылы Кеңес өкіметінің 11-Армиясына мал беруге міндеттеме алған Маңғыстаудағы болыс өкілдері [11]

№	Болыс атауы	Қатысқан өкілдің аты-жөні	Жоспарланған мал саны
1	1-Маңғышлақ болысы	Сәуірбай Тағаев, Ч. Сафар Сафарбаев	1000 қой
2	2-Маңғышлақ болысы	Қадыр Мәтжанов, З.Амангельдиев	1000 қой
3	Түпқараған болысы	Нұрберген Исаев, К. Донбаев	1000 қой
4	Райымберді болысы	Бжен Қосмағамбетов, Ч.Бженбаев	1000 қой
5	Түркмен – Адай болысы	Жұман Ахметов, Р. Жұмажиков	1000 қой
6	2-ші Бозашы болысы	К.Оңғалбаев, Сарсен Бердіниязов	1000 қой
7	3-ші Бозашы болысы	Өмірзақ Құлов, Қарамырза Баймамбетов	1000 қой
8	4-ші Бозашы болысы	Қазихан Көкгезов, Мұхамедин Раев	700 қой
9	Келімберді болысы	Қызылгүл Құлшаров, К.Ахтанов	400 қой
10	1-ші Бозашы болысы	Сәрсенбай Қаленов, Б.Аманжанов	1000 қой
11	Жеменей болысы	Елеу Битанов	1000 қой
12	Түркмен болысы		100 қой
Ескерту: [11] әдебиеттен алынған			

Маңғыстау қазақтарына армияға қой жинап беру уақыты ораза біткен күннен бастап, екі ай мерзім, яғни жаңа күн санау бойынша 20 маусым, кейіннен 8 тамыз күні белгіленді.

Закаспий облысы революциялық комитетінің 3 тамыз күнгі бұйрығына сәйкес уездегі болыс ауылдарына 120.000 қой мен ешкі жинап беру салығы салынды. Мал тірілей салмағымен пұтқа шағып есептеліп, дайындау нүктелерінде сойылды. Әр қойдың пұттық салмағына 940 сом, ешкі басына 705 сом бекітілді.

Бірақ уақыт өте келе, Армияға мал жинау ісі кенеттен аяқсыз қалды. 1920 жылғы 8 тамыз күні Армияға жоспарлы мал дайындау өкілі Лельковтың атына жазылған жедел хатта Маңғыстауда мал дайындау мен сатып алуға қатысты бүкіл шаруа тоқтатылып, барлық агент жедел Бакуге жіберіліп, малын өткізген қазақтармен жүгері және жанармаймен есеп айырысу тапсырылды. Қой басы 120 сом, айырбас жүгері пұты 41 сом 25 тиынға тең есептелді [11].

Маңғышлақ уезіндегі Атқару комитеті Бозашы мен Үстірт, Маңғыстау түбегінде көшіп, қонған қазақтардан мал талап етумен қатар, қаланың жағдайына көңіл бөлуге тырысты.

1920 жылы 27 наурыз күні ревкомның 21 қаулысымен Форт-Александр қаласында электр және телефонмен байланыс станциясын жабдықтауға шешім қабылданып, комитет

мүшесін Баку қаласына іс-сапарға жіберілді. 1920 жылы Форт-Александр қаласында барлығы 184 үй есепте тұрған, оның 100 ғана жарықты пайдалана алады, қалғаны қирап қалған.

Шешім шыққанымен қалада электр желісімен байланыс орнату бірден орындалмады.

1920 жылы 19 шілде күні Закаспий облыстық революциялық комитеттің бұйрығымен уезд ревкомы болып тағайындалған жаңа басшы келді. Маңғышлақ уезінде Каспий флоты және уездік атқару комитеті бекіткен ревком М.Иванов қызметінен босатылды [12].

1920 жылы 29 шілдеде Закаспий облыстық ревкомының №2760 мандаты негізінде П.Холодков уездік ревком төрағалығымен бірге уревкомды басқару бөлімі меңгерушісінің міндеттерін атқаруға кірісті [13].

Кеңестердің съезінде билік берілген Маңғышлақ уездік Атқару комитеті уездің бір бөлігінде ғана жұмыс жасады, өйткені далалық жерлерде болыстық және ауылдық комитеттер құрылмады, сондықтан түбектің барлық қоныстанушылары арасында беделге ие бола алмады

Екі ай мерзім уақытта билікте болған Маңғышлақ уездік Атқару комитеті жұмыс істейтін атқарушы органдарды ұйымдастыра алмай, уезд тұрғындарын азық-түліксіз және отынсыз қалдырды.

1920 жылы 30 шілде күні Форт-Александр қаласындағы саяси билік жүргізген Маңғышлақ уездік Атқару комитеті таратылды.

1920 жылғы 30 шілдедегі ревком бұйрығы бойынша уездік кеңес съезі шақырылғанға дейін жоғарғы билік уездік революциялық комитет қолына көшті.

Билікті қолына алған Маңғышлақ уездік революциялық комитеті алдына қойған міндеті:

- 1) Уезде революциялық тәртіпті берік орнату
- 2) Қоғамды социалистік негізде қайта құрудың күрделі де қиын жұмысын атқаруға қабілетті үкімет құру
- 3) Уезд халқын сайлау жұмыстарына дайындау.

1920 жылы 30 шілде күнгі Маңғышлақ уездік революциялық комитетінің №1 жарлығында: «Закаспий облысы құрамындағы Маңғышлақ уезінің жақында ғана жаулап алынған ақгвардияшылардан тазартылған жер екендігін ескеріп, ондағы қалыптасқан ерекше саяси жағдай, Кеңес өкіметінің идеяларын әлі толық қабылдамаған, пролетарлық таптық позициясы қалыптаспағандығына байланысты революциялық билікте икемді басшылықты қажет етеді. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, облыстық революциялық комитет облыста, уездерде және болыстарда басшылықты тағайындау принципін қажет» - деп санады [14].

Осы жарлық негізінде Маңғышлақ уезіндегі Кеңестік басшылық қызметке басшылар мен болыстардағы ревком төрағалары халық сайлауы арқылы емес, өкімет тағайындауы арқылы өтті.

1920 жылы 31 шілде күнгі ревкомның №2 бұйрығымен Маңғышлақ уездік қалалық ревком құрамына бұрынғы уездік Атқару комитетінде болған барлық 9 бөлім кіріп, бекітілді.

Олар:

- 1) Азық-түлік
- 2) Қала шаруашылығы
- 3) Қаржы
- 4) Халық ағарту
- 5) Еңбек және әлеуметтік қамтамасыз ету
- 6) Денсаулық
- 7) Милиция

8) Жергілікті халық бөлімі

9) Трибунал [12. – 32].

Уездегі революциялық комитет жұмысын тиімді ұйымдастыру үшін алғашқы күндері ревком мүшелері бірнеше өндіріс саласына жауапты болды. 3-ші тамыз күнгі жарлық негізінде ревком мүшесі Борисов азық-түлік, халық шаруашылығы және халық білімі бөлімдерін ұйымдастыру жұмысын, ревком төрағасы П.Холодков қаржы және заң бөлімдерін басқарып, комитет мүшесі Одынь денсаулық, әлеуметтік қамсыздандыру мен еңбек бөлімін ұйымдастыруы қажет болды.

Таратылған жергілікті халық істері бөлімінің меңгерушісі Сейтқазыев, көмекшісі Құлшаров, хатшы Сарходжаев, басқару бөлімінің бұрынғы меңгерушісі Жаншуақов 1 тамыздан бастап ақпараттық-нұсқау бөлімінің нұсқаушылары қызметіне қабылданды.

Революциялық комитетке бағынатын барлық кеңестік мекемелерде жұмыс күндізгі сағат 9-дан 3-ке дейін (жергілікті радиостанцияның уақыты бойынша), ал табелді күндері сағат 10-дан 2-ге дейін жүргізілді [14. – 4].

1920 жылғы 31 шілде шешімімен уақытша екі атқару комитеті 1) Николаевск селениесіндегі атқару комитеті, 2) бұрынғы уездік атқару комитеті бекіткен үш болыс Кеңесі қалдырылды.

1920 жылы Маңғыстауда Кеңес өкіметінің билігі тұрақталып, жұмысын бастаған сәтте большевиктік партия мүшелері болыстарда тапшы, шын мәнінде жоқ болды. Сондықтанда бұл кезеңде болыстық Кеңестерді қайта құру жұмысы біраз уақытқа шегерілді.

Түбек қазақтарының коммунистік партия туралы көзқарасы, оның ішінде «Астрахандық коммунистке» («Астрахандық коммунист» бұл жерде Каспфлот ревкомы М. Иванов бейнесінде. Э.А) деген түсінік өте үлкен қарсылықты туғызды [12. – 32].

Форт-Александр қаласындағы П.Холодков басқарған уездік революциялық комитет басшылығымен Адай ревкомы Т. Әлниязұлы арасында түсініспестік жағдай орын алды. Форт-Александрдегі кеңестік қала билігі мен Ойылдан Маңғыстауға дейінгі көшіп-қонған қазақтарды басқарған Т.Әлниязұлымен қарым-қатынас алғашқы сәттен бастап сенімсіз болды.

1920 жылы уездік ревком жұмысына 13-15 маусым аралығында адай, табын және басқа ру қазақтарының қатысуымен (төрағасы Әлібеков) өткен съезд қаулысы негізінде құрылған Ойылдағы Адай ревкомы кедергі жасап, Т.Әлниязұлы Адай ревкомына Маңғышлақ уезінің 11 болысын қосып алуды ойластырғаны туралы уездік революциялық комитеттің есебінде көрсетілді.

1920 жылы 29 шілде – 7 тамыз аралығындағы Маңғышлақ уезі қалалық революциялық комитетінің жұмысына қатысты баяндамада: «Адай ревкомының өкілдері түбектегі қазақ қоныстанушыларының арасында (бұл жерде Ойылдағы революциялық комитеттің Маңғыстау қазақтарына қатысты іс-әрекеті) үгіт-насихат жұмысын жүргізуде. Қазақтар Маңғышлақ ревкомына емес тек оған (Тобаниязға!) ғана бағынады. Маңғыстау қазақтары Федеративті Қазақ (қырғыз) республикасынан үміттеніп, Ойыл қаласына, Адай ревкомының резиденциясына көшіп кетуде. Бұл көшіп кетуге бұрынғы ревкомның да қатысы бар», - деп мәлімдеген.

1920 жылы Азамат соғысынан кейінгі Кеңес өкіметі енді есін жинап жатқан сәтте, Маңғыстауда Форт-Александр қаласында құрылған ревком Түркістан АССР-і құрамындағы Закаспий облысына (орталығы Полтарацк, қазіргі Ашхабад) жалтақтап отырды, себебі П.Холодковты түбекке төраға етіп Закаспий облысы жіберген, ал Ойыл қаласындағы Адай ревкомы Қазақ АССР-і құрамында болды. Сондықтанда өтпелі билік Маңғышлақ ревкомы мен Адай ревкомы арасында түбекте көшіп-қонған қазақтар мәселесіне қатысты түсініспестік орын алды.

Тобанияз Маңғышлақ уезіне қарасты болыстарда мал өнімдеріне қатысты дайындық жұмыстарына тиым салып, оқыған жергілікті тұрғындарды Ойылға жіберу мәселесін көтерді. Сауатты қазақ мамандардың Форт-Александр қаласындағы кеңестік ұйымда жауапты қызметке тартылғанына байланысты бұл өтініш орындалмады.

Закаспий облыстық революциялық ұйымынан Адай ревкомының заңдылығы мен құқығы туралы нұсқау болмағандықтан, П.Холодков Т.Эланиязулына Маңғышлақ уездік-қалалық ревкомында оның жіберген жарлықтары қабылданып, есепке алынбайтындығы, оны «жұмыс жасауға қарсылық» ретінде қарастырылатынын хабарлады [12. – 34].

12 тамыз күні Маңғышлақ қалалық уездік әскери-революциялық комитеті шешімімен (бұйрық №10, 12.08.20 жыл) Бакуде өткен шығыс халықтарының съезіне делегаттар сайланды. Олар: Оспан Көбеев, Жұмамұхамед Тағанов, Бекеш Досанов, Язмұхамед Косумов, Қарабай Жаншуақов, Михаил Серов, Елемес Бағдаулетов, Орынжан Шымыров және Жексембай Төлетараев. Маңғышлақ ревком қорынан іссапар үлесіне 11 тамыздан бастап әр делегатқа 3000 сом іс-сапар қаржысы бөлінді.

№284 ордер бойынша Баку қаласына Шығыс халықтарының съезіне жіберілген 10 делегатқа он төрт мың сом (14000 сом) есептелді.

Баку қаласына №285 ордер бойынша іссапарға жіберілген делегат Жаншуақовқа уревкомға кеңсе керек жарақтарын сатып алуға аванс ретінде жиырма мың сом бөлінді [9. – 13].

Шығыс халықтары съезіне Баку қаласына іс-сапарға кеткен делегаттар Жаншуақов Қарабай, Серов Михаил, Орынжан Шымыров, Бекеш Досанов, Жұмамұхамед Тағанов, Жексембай Төлетараев, Язмұхамед Косумов 25 қыркүйек күні елге оралған. Тізімде Оспан Көбеев аты аталмаған.

Уақыт өте келе Маңғышлақ уезі қалалық революциялық комитеті тәртіпті қатайтты. 1920 жылы 13 тамыз күнгі ревкомның №11 жарлығымен Маңғыстау уезінің аумағынан уездік ревком рұқсатынсыз шығуға тыйым салынды. Уревкомның рұқсатынсыз аумақтан шығып кету ревкомның бұйрықтарын орындамау ретінде қарастырылды. Революциялық трибунал төрағасы И.М. Лаптев ревком отырысының ағымдағы жылдың 11 тамыздағы №7 хаттамасына сәйкес Уревкомның уақытша мүшесі болып тағайындалды.

Сонымен бірге уездегі бақша өнімдерін еркін саудаға шығаруға тиым салынды. Барлық өнім кооперативке өткізілді. Қалалық халық комиссариатымен келісімге отырған бақташылар, еркін сауда жасап, өз өнімдерін сатқан жағдайда, ревком бұйрығын орындамаған ретінде қамауға алынды. Қаланың халық шаруашылығы мен азық-түлік бөліміне жауапты меңгеруші кооперативке тапсырылатын көкөністердің бағасын әзірлеп, бұйрық бойынша бекітуге және өткізуге уревкомға ұсыну міндеттелді.

15 тамыз күнгі Маңғышлақ уезі қалалық революциялық комитет төрағасының бұйрығымен жергілікті өлкелік халық сотының төрағасы Селбаев Құдайберген берілген өтінішке сәйкес 11 тамыздан бастап қызметінен босатылып, орнына сол сот төрағасы Томалақов Бозжігіт, босаған халық соты төрағасының лауазымына басқарманың ақпараттық-нұсқаушы бөліміндегі нұсқаушы Сейітқазыев тағайындалды [14. – 12-14].

Маңғыстау түбегінде өлкенің саяси-экономикалық жағдайын жолға қоюды мақсат еткен Кеңес өкіметінің революциялық комитеті дегенменде империя кезеңінен қалған Форт-Александр қаласындағы жұмыс орындарын сақтап қалып (мысалы мектептер мен земство ауруханасы т.б), оған өздерінің жаңа қызмет лауазымы мен жұмыс орындарын кіріктірді (мысалы: милиция).

Оған дәлел: 1920 жылы 15 тамызда Маңғыстау уезі қалалық әскери революциялық комитетінің штаты бекітілді: құрамы барлығы 201 адамды қамтыған 9 бөлімнен, негізгі дені Форт-Александр қаласындағы европа ұлт өкілдерінен, азғана армян, түркмен, қазақтардан жасақталды [14. – 18-21].

Кесте 2 – 1920 жылғы 15 тамыздағы Маңғыстау уезі қалалық әскери революциялық комитетінің штаты.

Бөлім атауы	Бөлім құрамы
Денсаулық сақтау бөлімі	Канцелярия, уездің земство ауруханасы, уездік дәріхана және амбулатория, халық дәріханасы, балшықпен емдеу орталығы
Халық шаруашылығы бөлімі	жалпы бөлім, атқора, шаруашылық бөлім, жүн және шикізат қоймасы, қоғамдық бақ, етік тігу шеберханасы, тоқыма шеберханасы, диірмен және сабын заводы
Халық ағарту бөлімі	жалпы бөлім, Форт-Александр мектебі, І-ші сатылы Николаев мектебі, ІІ-ші сатылы Николаев мектебі, Долгий мектебі
Азық-түлік бөлімі	канцелярия, азық-түлік қоймасы, наубайхана, қоғамдық саттық дүкендері, қоғамдық асхана, қасапхана
Әскери-революциялық трибунал	жалпы бөлім трибунал төрағасымен,
Маңғыстау халық соты	Сот төрағасы, сот мүшелері, сот жанындағы кезекші басқарушы, хатшы, күзетші, секретарь
Қаржы бөлімі	Бөлім меңгерушісі, хатшы, бухгалтер көмекшісі
Еңбек және әлеуметтік қамсыздандыру бөлімі	Бөлім меңгерушісі, хатшы, журналист, тіркеуші-регистратор, хат тасушы
Милиция бөлімі	Милиция бастығы, Форттағы көмекші, халық істері бойынша көмекші
Канцелярия	Хатшы, іс-қағаз жүргізуші, журналист, тіркеуші-регистратор, қағаз жазатын машинист, күзетші
Форт-Александрдегі жаяу милиция	Аға милиция, аға милиция көмекшісі, кіші милиция және қатардағы 10 милиция
Салт атты милиция	Кіші милиция және 8 қатардағы милиция
Николавск станицасындағы жаяу милиция	Милиция бастығының көмекшісі, аға милиция, кіші милиция және 9 қатардағы милиция
Долгий аралындағы жаяу милиция	Аға милиция, кіші милиция
Құлалы аралындағы милиция	Кіші милиция қызметкері
Ескерту: [14. – 18-21] әдебиеттен алынған	

1920 жылдың 24 тамызынан бастап уездік әскери революциялық трибуналдың екінші мүшесі болып уақытша Нұрсұлтан Оңғалбаев бекітілді [9. – 30].

Маңғышлақ уездік-қалалық революциялық комитетінің 1920 жылғы 30 тамыздағы бұйрығы бойынша Түркістан республикасы Кеңесі Орталық Атқару Комитетінің 1920 жылғы 15 маусымдағы №308 еңбекке қабілетті халықты азық-түлікпен қамтамасыз етудің таптық жүйесі туралы қаулысы халыққа жарияланды. Онда республиканың барлық еңбекке жарамды халқы азық-түлікпен қамтамасыз ету үшін үш санатқа бөлінді.

Бірінші санат: барлық жұмысшылар, Қызыл Армия жауынгерлерінің отбасылары, 17 жасқа дейінгі балалар, мүгедектер, жауапты саяси қызметкерлер т.б.

Екінші санат: республикадағы бекітілген мемлекеттік тарифке сай еңбекші қызметкерлер, 1-ші және 2-ші санаттағы жұмысшылар мен қызметкерлердің отбасылары;

Үшінші санат: жұмыс істейтін халықтың қалған бөлігі [14. – 33].

Кесте 3 – 1920 жылы 30 тамыз күні жарлық негізінде Азық-түлікті халыққа бір айға беру нормасы.

Азық-түлік атауы	1-санат	2-санат	3-санат
Ұн	30 фунт	22-1/2 фунт	7-1/2 фунт
Жарма	3 фунт	2 фунт	1 фунт
Май	3/4 фунт	½ фунт	¼ фунт
Көкөніс, жемістер	3 фунт	2 фунт	1 фунт
Ескерту: [14. – 33] әдебиеттен алынған			

1920 жылы 15 қыркүйек күні Маңғышлақ уезі революциялық комитетінің № 42 жарлығы шешімімен 1 тамыздан бастап уездегі барлық азаматтық және қылмыстық істерді қарайтын Халық соты құрылды. Оған дейінгі әскери-революциялық трибунал өз қызметін тоқтатты. Сондай-ақ Революциялық комитет бұйрығымен жергілікті көшпелі халықтың соты өз жұмысын доғарып, барлық істерді қарау құқығы Халық сотына жүктелді [11. – 10].

Кеңес өкіметі билігін жүргізген Форт-Александр қаласында орналасқан уездік қалалық революциялық комитетімен түбектегі көшіп-қонған қазақтар арасында түсініспеушіліктің басты себебі екі арада байланыстың болмауы сондай-ақ, қаладағы революциялық комитеттің жауапты жұмыстарында сол жерде отырған басқа ұлт өкілдерінің басымдылық танытуы болды. Бір ғана 1920 жылы 17 қыркүйекте Форт-Александрдегі А. Зенкович басшылығымен уездік-қалалық милиция құрамының штатына алынған 36 адамның 13-і ғана қазақтардан құралған.

1920 жылы Маңғышлақ уездік революциялық комитеті жұмысын бастаған кезде халық Орал Армиясынан қалған астықпен, Астрахань қалалық азық-түлік комитетінен тұзға айырбастаған бидай дақылдарымен күнкөріс жасаған. Ет өнімі нан нормасының орнына қазақтарға айырбас арқылы келген малдан құралды. Балық аудандық балық өндірісінен ¼ сандық есеппен бөлінді.

Жанар-жағар майы, мұнай алдағы нарядтар есебінен Бакуден жеткізілді.

1920 жылы 1 тамызда уездегі азық-түлік қоры: ұн – 1563 пұт, ет – 51 қой, балық-200 пұт (аудандық балық басқармасы айына жіберілуі тиіс 800 пұттың орнына 200 пұт балық жіберген). Отынға 2000 пұт ағаш және 4000 пұт кепкен қамыс қалған.

Маңғышлақ ревкомы өз жұмысын Азамат соғысы кезінде қирап қалған Форт-Александр қаласын қалпына келтіру, негізінен Орал армиясының шаруашылықты құртқан тұстарын жөндеуден бастаған. Қаладағы 2 жылқы күшіне тең бір тасты диірмен қалпына келтірілді. Сабын қайнату үшін бұрынғы ішек-қарын заводы қайтадан жабдықталды. Сабын қайнату өндірісі қажетті қоспа содасының болмауына байланысты жұмысы тоқтаған болатын [11. – 32].

Маңғышлақ уездік революциялық комитеті қалада жүн және былғары илеу бөлімін ұйымдастырып, ретке келтіріп, жүнді қанарға толтырылып, шикізатты кептіріп, орап, байлау жұмыстарын жолға қойды.

Қалада ат және түйемен қатынайтын көлік, ұста және ағаш шеберханасы іске қосылды. Уревкомның бұйрығымен тоқыма цехы таратылып, кеңестік иіру және тоқыма курсы ашылды. 6 шебері бар аяқ киім шеберханасы жұмыс жасады. Бау-бақша шаруашылығы қолға алынып, 25 гектар дәнді дақыл, 8 гектар көкөніс, 8 гектар беде егілді.

1920 жылы Маңғышлақ уезі қалалық ревкомы өз жұмысын 15 млн соммен бастады. Сол сәттегі қаржы бөлімінің кассасында Астрахань губерниялық қаржы бөлімінен түскен он миллион сом ақша және Хаджи Хаджиевтен алынған бес миллион бес жүз қырық үш мың үш жүз сом қаржы болды.

1920 жылы 7 тамызда уездің қаржы қоры 1) Кеңес ақшасымен – 10.246.122 сом, 2) Керенский рублімен – 1.025.625 сом, 3) Романов қаржысы – 33.700, барлығы 11.305.442 сом болған. Айналымда жоқ 2.759.028 сом. 04 тиын ақша және 5 пұт, 25 фунт күміс Полтарацкіге облыстық қаржы бөліміне жіберілді [11. – 33].

Маңғышлақ уездік-қалалық революциялық комитетінің 1920 жылғы 30 қазандағы Закаспий облысы ревком төрағасы А.Певзнердің №354 бұйрығын хабарлау және тұрақты орындау үшін жарияланған жарлығында:Ресейдің еңбекші халқына қарсы күресінде Польша мен Врангельді жігерлі қолдаған Бұхара буржуазиясына қарсы әскери әрекеттер басталғанына байланысты Кеңестік мекемелердің тиімділігін арттыру үшін Закаспий аймағында соғыс кезеңіндегідей әскери жағдай жарияланды.

Өлкелік революциялық комитеттің барлық бұйрықтары жауынгерлік деп есептеліп, оларды орындаудан жалтарғандар майдан шебіндегі әскери революциялық уақыттың заңдары бойынша қатаң жазаланды [12. – 95].

Закаспий облыстық ревкомының 31 тамыздағы № 354 өкімі негізінде барлық үкіметтік мекемелердің әскери жағдайға көшуі, тәртіпке үкіметтік мекемелердің қызметкерлері, дербес бөлімдер меңгерушісінен қатардағы жұмысшыға дейін сөзсіз бағынуын талап етті. Бұл жағдай уездегі барлық кеңестік мекемелердің қатаң тәртіпті сақтап, әскери жағдайды қабылдауына алып келді.

Уезд ревкомына мал мен жүн сатып алу қиындық туғызды, өйткені олар әртүрлі ұйымдардың агенттерімен жұмыс жасады, мысалы: Каспий флотына 6000 қой, мемлекеттік итбалық ұйымына 600 қой сатып алу т.б. Енді уезд ревкомы бөлімдерінен басқа түрлі ұйымдардың мал мен шикізат сатып алуына тиым салу жолы қарастырылды.

Уезд ревкомы агенттер арқылы бәсекелестік пайда болып, алыпсатарлық дамиды, сондықтанда мал және шикізат өнімдерін сату ревком, оның ішінде малды азық-түлік бөлімі, шикізатты халық шаруашылығы бөлімі арқылы өткізуді шұғыл арада шешу мәселесін көтерді [13. – 20].

Революциялық кеңес ұйымы түбектің экономикалық ахуалын тұрақтандырумен қатар уездің орталығы Форт-Александровскіде балаларды оқыту үрдісін тоқтатпады. 1920 жылы 5 қарашада уезде алғашқы қазақ мұғалімдер курсы бітірген 9 курсант: Шүкіров – Форт Александрдегі 1 сатылы мектепке, Салықов – Қамыс ауыл мектебіне, Өтебаев – Ақмыш мектебіне, Шымыров – Жармыш мектебіне, Алдабергенов – Форт-Александр мұсылмандар балабақшасына, Оразбаев, Шағырбаев екеуі – Форт-Александрдегі қазақ балабақшасына, Қилыбаев пен Көбеев мектептен тыс дайындық бөліміне 1 қарашадан бастап мектеп қызметкерлері болып тағайындалды [14. – 97].

1920 жылғы шілде-желтоқсан айларындағы деректерде уезд атауы бұрынғы Маңғышлақ атымен сақталып, Форт-Александр қаласындағы басқарушы Кеңестік ұйым Маңғышлақ уездік қалалық революциялық комитет деп аталған [13. – 2-15].

Осы жерден тағы бір мән беретін фактор – «Адай уезі» сөзі 1920 жылы 30 қараша күнгі деректе (Маңғышлақ уездік ревком құжаттарында) алғаш қолданылған. Жазбада: «Закаспий облысының №493 жарлығы негізінде Маңғышлақ уездік-қалалық революциялық комитетінің №81 өкімінде аймақ пен құжаттық істерді Адай уревкомының мүшесі П.Холодковқа тапсыру үшін комиссия құрылды» делінген.

Адай уревкомының мүшесі П.Холодковқа құжаттарды тапсыру үшін комиссия төрағасы болып халық сотының хатшысы Бердібеков, мүшелері милиция хатшысы Багиев, халық ағарту комитетінің меңгерушісі Құдашев бекітілді.

Комиссияға Маңғышлақ уезінің ұйымдары мен мекемелеріне өлкелік революциялық комитеттің тиісті мекемелері мен бөлімдерінен түскен қаржы, дәрі-дәрмек, азық-түлік, көлік, өндірістік және басқа да материалдардың барлық сомасын қатаң есепке алу ескертілді.

1920 жылғы 1 желтоқсанға дейін уревком бөлімдеріндегі барлық мүлік, азық-түлік, ақша және басқа да материалдық мүлік ескеріліп, есеп жүргізу қажет болды. Комиссия Маңғышлақ уезі ревкомының салалық бағыттағы бөлім жұмысын тарату жоспарын белгілеп, құжаттарды тапсырудың нақты уақытын анықтап, 1 желтоқсанға дейінгі іс-қағаз жағдайын реттеп, уревкомға немесе оның өкіліне тапсыруға міндеттелді.

1920 жылғы 2 желтоқсандағы Маңғышлақ уездік-қалалық революциялық комитетінің № 82 өкімі негізінде Красноводск уезінің 4-ші және 5-ші Адай болыстарын Қырғыз (Қазақ) Республикасы Адай уезі құрамына қабылдау үшін 3 адамнан жасақталған комиссия құрылды.

4-ші Адай болысына төраға Мәтжанов, хатшы Әлібаев және мүшесі болып Сәрсенбаев, ал 5-ші Адай болысына төраға төраға Қалқанов, хатшылыққа Үмітбаев, Қадыров мүше болып бекітілді [14. – 109-110].

Маңғышлақ уездік-қалалық революциялық комитетінің 1920 жылғы 4 желтоқсандағы №83 өкімінде Маңғышлақ уревкомын тарату және аумақты беру жөніндегі комиссия уревкомның бұған дейінгі № 81 бұйрығы Адай уревкомы немесе Қазақ (қырғыз) Республикасының өкілі келгенге дейін тоқтатылды. Комиссия төрағасы Бердібеков пен мүшелері Қудашев, Шкленник. (Уревкомның 30 қарашадағы №81 бұйрығына өзгеріс енгізіліп, комиссиясының мүшесі Багиевтің орнына Халық ағарту бөлімінің хатшысы Шкленник тағайындалған), бұйрық шыққанға дейінгі атқарған тікелей міндеттерін орындауға, ревком төрағасы Холодков және мүшелері Борисов, Қудашев, уездің әскери комиссары Лаптев, Закаспий өлкелік революциялық комитетінің алдында барлық құқықтар мен міндеттерін сақтай отырып, жауапты жүктелген жұмыстарын атқарды [14. – 111].

Арада бірнеше күн өткен соң, Маңғышлақ уезі қалалық революциялық комитетін таратып, іс-қағазды қабылдап алуға байланысты тағайындалған комиссия құрамы мүлдем басқа адамдарға өзгерді.

Халық өкілдерінен құралған жиын (04.12.20 ж) қаулысы негізінде 1920 жылы 15 желтоқсан күні Уревком істерін Адай ревкомының мүшесі Холодковқа беру үшін төраға - Сейтқазыев Исмағұл, мүшелері Шувалов пен Роганов құрамынан тұрған комиссия тағайындалды. Оларға ревком қорындағы қаржы, материалдық құнды заттар және құжаттарды қатаң есепке алып, қабылдау жүктелді. Комиссия іс-құжатты қабылдау жұмысына 15 желтоқсанда кірісті [14. – 123].

Деректерде 30 шілде – 7 тамыз аралығындағы №1-5 бұйрықтар – Маңғышлақ уездік Революциялық Комитет атынан шықса, №6 – 90 жарлық (9 тамыздан – 15 желтоқсан аралығындағы протоколдар) – Маңғышлақ уездік қалалық революциялық комитеті атынан жарияланған.

1920 жылы 9 желтоқсан күні өткен уақытша Адай уезі ревкомының (№2 хаттама) жиынында П.Холодков уезд қазақтарының тұрмысы мен әдет-ғұрпын білмейтіндігін, қоғамдық жұмыста тәжірибесіздігін және азық-түлік картасы столының меңгерушісінен, мұнай тиеушіге дейін, құрылыстың барлық салаларына қатысты мәселелерді шешу жұмысының бір өзіне қарап тұрғаны қиындық туғызатынын жеткізіп, уездің Қазақ АССР-іне өтуіне байланысты жұмыс көлемінің бұрынғыдан да ұлғайатындығын баяндап, Полтарацкіден келген жеделхатқа сәйкес Адай ревкомы толық құрамында келгенге дейін істі қалалық компартия бекіткен халық өкілдерінен тұратын ревкомға тапсырып, өзін қызметтен босатуды өтінді.

Адай уезі ревкомының уақытша мүшесі Оңғалбаев Адай уезі ревкомының мүшесі, және көшпелі қазақтардың сенім артқан өкілі ретінде Холодковтан жас Қазақ АССР-нің пайдасына жігермен жұмыс жасауын сұрады.

Жиналыс шешімі бойынша П.Холодков өтініші ашық қалып, оған жаңа құрылған Қазақ республикасына қызмет ету ұсынысы жасалып, уездегі революциялық комитет

құрамындағы талапқа сай келмейтін адамдар орны қазақ зиялыларымен толықтырылып, жұмыс сапасын арттыруға күш салу мәселесі қабылданды [15. – 13-15].

Қорытынды.

Сонымен, деректер бойынша Маңғышлақ уездік қалалық ревкомы аз уақыт ішінде бірнеше жұмыс бағытын қамтығанын байқаймыз. Оның ішінде 30 шілдеден – 15 желтоқсан аралығында Маңғышлақ уездік (қалалық) революциялық комитеті барлығы 90 өкім шығарған.

Өкімдерде негізінен қаланың саяси-экономикалық және әлеуметтік өмірінен мәлімет беретін көптеген жайттар қарастырылған. Бірақ, осы шілдеден-желтоқсанға дейінгі, оған дейінгі Атқару комитеті билігі кезеңіне қатысты құжаттарда шын мәнінде уезд өмірі бір ғана қала –Форт-Александр деңгейінде реттеліп, сол жердің ғана мәселесіне қатысты жағдайлар баяндалған. Бұдан шығатын қорытынды, 1920 жылы Маңғыстау өңіріндегі екі ай өмір сүрген Атқару комитеті, одан кейінгі, 30 шілдеден 15 желтоқсанға дейінгі билікте отырған Маңғышлақ уезі (қалалық) ревкомы түбекте жартылай көшіп-қонған қазақ болыстығындағы ауылдармен жүйелі, терең байланыс орната алмағандығын нақтылаймыз.

Жоғарыда көрсетілген Маңғышлақ уезі (қалалық) революциялық комитетінің жұмысы кезіндегі ресми бұйрықтар негізінен Форт-Александр қаласының европалық өкілдерін Кеңестік билікке белсенді тартып, қала өмірінің өркендеуін қадағалағандығын көреміз. Аталған 90 бұйрық негізінен уездегі әлі реттеле қоймаған қаржы, ревком бөлімдерінің штаты, халық сотына қатысты мәселе, 1920 жылы Бакуде өткен Шығыс халықтары съезі делегаттарын сайлау, рев.трибуналға қатысты сұрақ, іс-сапарға шыққан ревком мүшелері, қала мектебі, денсаулық сақтау, оқу курстары, милиция т.б. мәселелерді қамтыған.

Форт-Александр қаласында төрт жарым ай өкіметтік басшылықта болған Маңғышлақ уездік революциялық комитеті өтпелі билік ретінде алдына қойған мақсатын орындап шықты. Біріншіден, елде жағдай тұрақталып, түбек тіршілігін қала деңгейінде қалпына келтірді. Екіншіден, уездің өкімет орнын нықтап, басқару тетіктерін жүйелеп, құрылымын сайлап берді. Үшіншіден, халықтың әлеуметтік мәселелерін шешуге тырысты. Төртіншіден, Кеңестік пролетарлық жүйе мен коммунистік партияның түбекке өкімет билігі ретінде нық кіргенін айқындап, еркін көшіп-қонған қазақтар көшін тоқтатып, өз саясатын кіріктіріп, құлашын кең сермеуге кірісті.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 Қазақстан азамат соғысының от-жалынында. — Алматы. — 1960. — Б. 101-102.
- 2 1917 год в Казахстане. Документы и материалы. — Алма-Ата: Казахстан. — 1977. — 284 с.
- 3 Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 117-қор. 1-тізбе. 7-іс
- 4 Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 117-қор. 1-тізбе. 1-іс
- 5 Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 14-қор. 2-тізбе. 1-іс. 25 б.
- 6 Тлепов С.Т. Страницы истории Мангышлака. — Алма-Ата: Казахстан. — 1980. — 167 с.
- 7 Қазақ Совет Энциклопедиясы. — Алматы: Қазақ Совет Энциклопедиясының бас редакциясы. — 1976. — 639 б.
- 8 Қазақ революциялық комитеті. [Электрондық ресурс] — URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/> (қаралу уақыты: 20.06.2023)
- 9 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві (Бұдан былай МОМА). 214-қор. 1-тізбе. 2-іс.; 8-іс. 21 б.
- 10 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві. 214-қ. Тізбе жинағы
- 11 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві. 214-қ. 1-т. 5-іс
- 12 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві. 214-қ. 1-т. 14-іс
- 13 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві. 214-қ. 1-т. 7-іс
- 14 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві. 214-қ. 1-т. 6-іс. 14-іс
- 15 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві. 214-қ. 1-т. 8-іс

РЕВОЛЮЦИОННЫЕ КОМИТЕТЫ КАК ПЕРВЫЙ ОРГАН ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ ПО СОВЕТИЗАЦИИ ТЕРРИТОРИИ МАНГИСТАУ

Аннотация.

В статье на основе данных Мангистауского областного архива анализируется становление и развитие Мангышлакского ревкома как первого органа советской политической власти его влияние на политическое и экономическое развитие полуострова. Хронологические рамки статьи охватывают деятельность обозначенного органа на территории края с момента его временного прихода к власти как Мангышлакский революционный комитет в составе Закаспийской области Туркестанской Автономной Социалистической Республики до включения в состав Казахской Автономной Советской Социалистической Республики с переименованием в Адаевский ревком.

Процесс установления советской власти в Мангистау имел более затяжной и сложный характер по сравнению с другими регионами Казахстана.

В связи с нестабильностью обстановки на территории полуострова в период Гражданской войны, Закаспийское контрреволюционное Временное правительство по указанию ашхабадских властей привлекает добровольцев в армию белогвардейцев в целях укрепления своих властных позиций, что вызывает панику и волнения среди населения.

По истечении времени, Мангистау превращается в базу снабжения армий Деникина, Толстова и других белогвардейцев. К концу 1919 года стратегическое значение края особо возрастает (правильно возрастает) для генерала Толстова, где остатки его разгромленной армии находят себе прибежище. Продовольственное управление уезда превращается в орган снабжения белогвардейцев.

Немного позже советская флотилия во главе с миноносцем «Карл Либкнехт» занимает город Форт-Александровск в результате успешно проведенной боевой операции.

Исполнительный комитет, учрежденный Каспийской флотилией в Мангистау, находится всего два месяца у власти и на смену ему приходит Мангышлакский ревком. Сохранившиеся архивные документы о деятельности Мангышлакского ревкома, представляют фактологическую основу для описания событий рассматриваемого периода. Мангышлакскому революционному комитету не удалось распространить свои властные полномочия и за пределами города Форт-Александровск. Казахам Мангистау в силу их подвижного полукочевового образа жизни было сложно держать под контролем, подвергать «советизации» и др.

Целью статьи является рассмотрение деятельности Мангышлакского ревкома, который несмотря на безуспешные попытки к централизации политической власти в степи, входит в историю края как орган, установивший политическую власть в регионе и привнесший стабильность и мир после тягостных событий периода гражданской войны.

Ключевые слова: Адай, Мангистау, Мангышлакский ревком, Форт-Александровск, Советская власть, кочевники.

REVOLUTIONARY COMMITTEES AS THE FIRST BODY OF POLITICAL POWER TO SOVIETIZE THE TERRITORY OF MANGYSTAU

Abstract.

Based on the data of the Mangystau regional archive, the article analyzes the formation and development of the Mangyshlak revolutionary committee as the first organ of Soviet political power, and its impact on the political and economic development of the peninsula. The chronological framework of the article covers the activities of the designated body on the territory of the region from the moment of its temporary coming to power as the Mangyshlak revolutionary committee in the Transcaspian region of the Turkestan Autonomous Socialist Republic to inclusion in the Kazakh Autonomous Soviet Socialist Republic with renaming to the Adayevsky revolutionary committee.

The process of establishing the Soviet system in Mangystau was more protracted and complex in comparison with other regions of Kazakhstan.

Due to the instability of the situation on the peninsula during the Civil War, the Transcaspian Counter-Revolutionary Provisional Government, on the instructions of the Ashgabat authorities, attracted volunteers to the army of the White Guards to strengthen their positions of power, which caused panic and unrest among the population.

After the expiration of time, Mangystau turns into a supply base for the armies of Denikin, Tolstov, and other White Guards. By the end of 1919, the strategic importance of the region especially increases for General Tolstov, where the remnants of his defeated army find refuge. The Food Administration of the county turns into a supply body for the White Guards.

A little later, the Soviet flotilla led by the warship "Karl Liebknecht" occupied the city of Fort-Aleksandrovsk as a result of a successful combat operation.

The Executive Committee established by the Caspian Flotilla in Mangystau has been in power for only two months and is being replaced by the Mangyshlak revolutionary committee. The preserved archival documents on the activities of the Mangyshlak revolutionary committee provide a factual basis for describing the events of the period under review. The Mangyshlak revolutionary committee failed to extend its authority beyond the city of Fort-Aleksandrovsk. The Kazakhs of Mangystau, due to their mobile semi-nomadic lifestyle, were difficult to keep under control, subject to "Sovietization", etc.

However, the purpose of the article is to examine the activities of the Mangyshlak Revolutionary Committee, which to despite unsuccessful attempts to centralize political power in the steppe, goes down in the history of the region as the body that established political power in the region and brought stability and peace after the painful events of the civil war period.

Key words: Adai, Mangystau, Mangyshlak revolutionary committee, Fort-Aleksandrovsk, Soviet power, nomads.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan azamat soǵysynyń ot-jalynynda [*Kazakhstan is in the midst of a civil war*]. Almaty, 1960. P. 101-102 [in Kazakh]
- 2 1917 god v Kazakhstane. Dokumenty i materialy. [1917 in Kazakhstan. Documents and materials]. Alma-Ata: Kazakhstan. 1977. 284 p. [in Russian]
- 3 Atyrau oblystyq memlekettik arhivı [Atyrau regional state archive]. 117-qor. 1-tızbe. 7-is [in Kazakh]
- 4 Atyrau oblystyq memlekettik arhivı [Atyrau regional state archive]. 117-qor. 1-tızbe. 1-is [in Kazakh]
- 5 Atyrau oblystyq memlekettik arhivı [Atyrau regional state archive]. 14-qor. 2-tızbe. 1-is. 25 p [in Kazakh]
- 6 Tlepov S.T. Stranitsy istorii Mangyshlaka [Pages of the history of Mangyshlaka]. Alma-Ata: Kazakhstan, 1980. 167 p. [in Russian]
- 7 Qazaq Sovet Ensiklopediasy [Kazakh Soviet Encyclopedia]. Almaty: Qazaq Sovet Ensiklopediasynyń bas redaksiyası. 1976. 639 p. [in Kazakh]
- 8 Qazaq revoliutsialyq komiteti [Kazakh Revolutionary Committee]. Available at: — URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/> [in Kazakh] (accessed: 20.06.2023)
- 9 Mańǵystau oblystyq memlekettik arhivı (Būdan bylai MOMA) [Mangystau regional state archive (hereinafter MOMO)]. 214-qor. 1-tızbe. 2-is.; 8-is. 21 p. [in Kazakh]
- 10 Mańǵystau oblystyq memlekettik arhivı [Mangystau regional state archive]. 214-q. Tızbe jinaǵy [in Kazakh]
- 11 Mańǵystau oblystyq memlekettik arhivı [Mangystau regional state archive]. 214-q. 1-t. 5-is [in Kazakh]
- 12 Mańǵystau oblystyq memlekettik arhivı [Mangystau regional state archive]. 214-q. 1-t. 14-is [in Kazakh]
- 13 Mańǵystau oblystyq memlekettik arhivı [Mangystau regional state archive]. 214-q. 1-t. 7-is [in Kazakh]
- 14 Mańǵystau oblystyq memlekettik arhivı [Mangystau regional state archive]. 214-q. 1-t. 6-is; 14-is [in Kazakh]

15 Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві [Mangystau regional state archive]. 214-қ. 1-т. 8-іс [in Kazakh]

Information about authors:

Elvira Ablanova – **corresponding author**, candidate of historical sciences, chief expert of the Mangystau regional state archive, Aktau, Republic of Kazakhstan

E-mail: eltaablan@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2870-6079>

Информация об авторах:

Эльвира Абланова – **основной автор**, кандидат исторических наук, главный эксперт Мангистауского областного государственного архива, г. Актау, Республика Казахстан

E-mail: eltaablan@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2870-6079>

Авторлар туралы ақпарат:

Эльвира Абланова – **негізгі автор**, тарих ғылымдарының кандидаты, Маңғыстау облыстық мемлекеттік архивінің Бас сарапшысы, Актау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: eltaablan@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2870-6079>